

तोरण

अंक ८४ एप्रिल-जून २०१०

संपादकीय

माहिती अधिकार कायदा २००५
अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक
वन निवासी (वन हक्कांची मान्यता) कायदा
२००६ची ओळख
अंतरातील घडामोडी
तुमच्या पशुधनाचे आरोग्य तुमच्याच हाती...
इंजेक्शनच द्या असा आग्रह धरू नका...

संपादकीय

अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वन
निवासी(वन हक्कांची मान्यता) कायदा २००६,
माहिती अधिकार अशासारखे शेतकरी व
पशुपालक वर्गीशी संबंध असणारे काही नवीन
कायदे अलीकडे नुकतेच अंमलात आले
आहेत. तोरणच्या ह्या अंकात वाचकांना त्यांची
थोडक्यात ओळख करून देणार आहोत.

यंदाच्या पावसाळ्यात भात शेतीकरता
तुम्ही चार सूत्री लागवडीच्या पध्दतीचा अवलंब
कराल व तुमच्याकडचे सेंद्रीय बियाणेच वापराल
अशी आशा आहे.

पावसाळ्याची सुरुवात झाली की
त्यापाठोपाठ जनावरांचे आजारही सुरु होतात.
त्याकरता गोठे स्वच्छ ठेवणे, गोठ्यातले खड्डे

(पान क्र. ६ वर पुढे चालू...)

देणगी मूल्य : रु. ५/-

माहिती अधिकार कायदा २००५

सामान्य नागरिकाला, विशेषतः ग्रामीण भागातल्या नागरिकाला सरकारी कामकाजाबद्दल किंवा एखाद्या कायद्याबद्दल फारशी स्पष्ट कल्पना नसते. कुठल्याही सरकारी कचेरीत गेल्यावर कुठे जायचे, कुणाला भेटायचे, अर्ज कसा करायचा इथपासूनच अडचणींना सुरुवात होते.

परंतु, नागरिक म्हणून सार्वजनिक क्षेत्रात ज्या काय घडामोडी होत असतील त्यांबद्दल माहिती मिळण्याचा आपल्याला पूर्ण अधिकार 'माहिती अधिकार कायदा २००५'ने दिला आहे. त्यानुसार सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कामकाजातली पारदर्शकता, व्यवहारात खुलेपणा व जबाबदारीची भावना वाढवण्याच्या दृष्टीने त्यांच्या कामकाजाची माहिती मिळण्याचा आपल्याला हक्क आहे. भ्रष्टाचार व गैरव्यवहार यांना आळा घालता यावा हाही ह्या 'अधिकार'चा उद्देश आहे. जम्मू आणि काश्मीर सोडून सर्व देशाला हा कायदा लागू आहे. 'माहिती अधिकार कायदा २००५' नुसार केंद्र स्तरावर केंद्रीय माहिती आयोग व राज्य स्तरावर राज्य माहिती आयोग या स्वतंत्र व अर्धन्यायिक यंत्रणांची निर्मिती करण्यात आली आहे.

'शासन व प्रशासनामध्ये प्रत्येक विभागामार्फत नेमके कोणते काम केले जाते, ते कोणत्या कायद्याने, कोणत्या कार्यपध्दतीने केले जाते हे विचारण्याचा नागरिकांना हक्क असतो आणि असे विचारणाऱ्यास उत्तर देण्याची लोकसेवकाची जबाबदारी म्हणजे उत्तरदायित्व शासन व

प्रशासनावर अवलंबून असते.' (माहितीचा अधिकार आणि लोकसेवकांचे उत्तरदायित्व, यशदा, पुणे, अॅग्रोवन, १४.४ २०१०)

सरकारी कार्यक्रम व योजना, त्यांची उपलब्धता, त्यांचे यश याविषयी माहिती मिळवण्याकरता ह्या 'अधिकार'चा उपयोग करता येईल. प्रत्येक सार्वजनिक संस्थेची जरूर असेल तेव्हा सहज सापडेल अशा रितीने आपले रेकॉर्ड काळजीपूर्वक व्यवस्थित ठेवणे अपेक्षित आहे. उदाहरणार्थ - साथ आल्यास सरकारी हॉस्पिटलमधून लसींची उपलब्धता, दारिद्र्य रेषेखालील लोकांकरता, विधवांकरता, निराश्रितांकरता असलेल्या सुविधांची माहिती, इत्यादी. ही माहिती पुरवायला ग्राम पंचायत जबाबदार आहे. त्यासंबंधी आपण विचारणा करू शकतो.

तसेच शेतकऱ्यांच्या दृष्टीने पाहिले तर त्यांना सर्वाधिक माहिती जमिनीचे रेकॉर्ड व नोंदी या संदर्भात हवी असते. जमिनीच्या मालकीसंबंधीचे भू-अभिलेख पाहण्याचा आपल्याला अधिकार आहे. या कायद्याचा वापर करून हवी ती माहिती मिळवता येईल.

'माहिती अधिकार कायदा २००५' अंमलबजावणीत महाराष्ट्र आघाडीवर आहे. ह्याचा अर्थ कायद्याबद्दलची जागृती वाढती आहे असे दिसते. तरीसुद्धा सर्वांनीच हा कायदा जबाबदारीने वापरण्याची आवश्यकता आहे हेही लक्षात ठेवणे जरूरीचे आहे.

अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वन निवासी (वन हक्कांची मान्यता) कायदा २००६ची ओळख

वने व वनजमीन हे जगण्याचे एक महत्वाचे नैसर्गिक संसाधन आहे. अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वन निवासी (वन हक्कांची मान्यता) कायदा २००६ मुख्यतः वन क्षेत्रात राहणारे व ज्यांची उपजीविका वनांवर किंवा तिथल्या जमिनीवर अवलंबून आहे व ज्यांचा उल्लेख वरील कायद्याच्या कलम २(सी) व २(०) मध्ये आलेला आहे त्यांना लागू आहे. 'मुख्यतः' याचा अर्थ ज्या अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वन निवासी यांचा निवास तिथे आहे, किंवा उदरनिर्वाहाचे साधन म्हणून ज्या तिथल्या जमिनीच्या तुकड्यावर स्वतःकरता केलेल्या लागवडीवर अवलंबून आहेत, व म्हणूनच त्या बराचसा काळ तिथल्या तात्पुरत्या हलवता येतील अशा तऱ्हेने बांधलेल्या घरात घालवतात किंवा वनक्षेत्रात त्यांचे वास्तव्य असो किंवा नसो पण तिथल्या जमिनीच्या तुकड्यांवर लागवड करतात. पहिल्यांदाच जंगलातील आदिम आदिवासी रहिवासी आहेत व जंगलावरच ज्यांची उपजीविका अवलंबून आहे असे अन्य परंपरागत वननिवासी यांना अतिक्रमक म्हणून नाही तर कायदेशीर नागरिक म्हणून ओळखले जाईल.

'या कायद्यातील हक्कांसाठी कोण पात्र आहेत?'

वन निवासी अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वननिवासी हे हक्कांसाठी पात्र आहेत.

वननिवासी अनुसूचित जमाती म्हणजे काय?

वननिवासी अनुसूचित जमाती म्हणजे मुख्यत्वेकरून वनात राहणारे अनुसूचित जमातींचे सदस्य किंवा समाज असा आहे आणि त्यामध्ये अनुसूचित जमाती, फिरस्ता आदिवासी समाज जे उपजीविकेच्या वास्तविक गरजांसाठी वनांवर किंवा वनजमिनींवर अवलंबून असलेला असा समाज यांचा समावेश होतो.

इतर पारंपरिक वननिवासी म्हणजे काय ?

गेल्या तीन पिढ्या (पिढी याचा अर्थ २५ वर्षांचा एक कालखंड) मुख्यत्वेकरून वनात राहणारा आणि उपजीविकेच्या वास्तविक गरजांसाठी वनांवर किंवा वनजमिनींवर अवलंबून असणारा कोणताही सदस्य किंवा समाज असा आहे.

या कायद्यात कोणकोणते हक्क आहेत ?

कायद्यात १३ हक्कांची यादी आहे. पण मूलतः हक्क खालीलप्रमाणे आहेत.

१. धारण केलेल्या किंवा लागवडीखालील जमिनीचा हक्क
२. गौण वनउपजावरील हक्क
३. जमीन वापराचा हक्क, गुरे चारणे, मासेमारी इत्यादींचा हक्क
४. घरांचा हक्क
५. निवासस्थानाचा हक्क(फक्त शेतीपूर्व समूह व आदिम आदिवासी गटांकरिता लागू)
६. पुनर्वसनाचा हक्क मागता येतो

वापराचा हक्क

आदिवासी व पारंपरिक स्थायिक तसेच फिरस्त्या वननिवासींना त्यांची गुरेढोरे चारण्याचा हक्क आहे. धनगर व इतर फिरस्त्या पशुपालक समाजाला हंगामी काळात जंगल जमिनीवर असा हक्क शाबीत करण्यासाठी व्यक्तिगत किंवा पशुपालक समूहाच्या परंपरागत संस्थेला अर्ज दाखल करता येईल. ज्या ग्रामसभेत ह्या समूहाचे प्रतिनिधी हजर असतील अशा ग्रामसभेत ह्या हक्काच्या मागणीची पडताळणी करावयाची आहे. वननिवासींना जलाशयात आढळणारे मासे, खेकडे, कालवे इत्यादि जलचर पकडण्याचा देखील अधिकार आहे.

गुरे चारणे-मासेमारी इ. बाबतच्या हक्कासाठी अर्ज कसा करावा ?

या संबंदातील दावा पूर्ण समूहाला करावा लागेल. अशा समूहाच्या वतीने काही गावकरी वन हक्क समितीकडे अर्ज करू शकतील.

संभाव्य पुरावे

१) निस्तार पत्रक

वनावरील पारंपरिक हक्कासंबंधीचा कोणताही अहवाल या संदर्भात तालुका निरीक्षक, भूमी अभिलेख यांकडे उपलब्ध असलेले प्रथम बंदोबस्त मिसल व नकाशे खास उपयुक्त ठरतील.

२) ज्येष्ठ व्यक्तीचे जबाब - चराई पावती

या हक्काची मागणी कशी करावी ?

संबंधित गावकऱ्यांनी वन हक्क समितीकडे

सामूहिक मसुदा क्र. ३ (पान ६०) मध्ये उल्लेखिल्याप्रमाणे अर्ज करावा. लक्षात असू द्या की गौण वनोपज व गुरे चारणे, मासेमारीवरील हा हक्क संपूर्ण गावासाठी आहे.' (माधव गाडगीळ (२००८) : बहरू दे हक्काची वनराजी!, लोकायत प्रकाशन, पुणे).

ह्या हक्कांमध्ये निस्तार आणि इतर पारंपरिक फलोपभोग हक्क, भटक्या जमाती, वंजारी आणि पशुपालक समाजांना नैसर्गिक संसाधनांच्या वापराचा हक्क, गवत वापरणे व त्याची विल्हेवाट लावण्याचा हक्क, पशुपालक समाजांकरता चराई हक्क इत्यादी व इतर पारंपरिक व वहिवाटीच्या हक्कांचाही समावेश आहे. ह्या सर्व हक्कांचा उपयोग उपजीविकेकरता करायचा आहे, व्यापारी तत्वावर नाही. तसेच हे हक्क वारशाने चालून येऊ शकतात परंतु त्यांचे हस्तांतरण करता येत नाही.

ह्या कायद्याखाली वैयक्तिक व सामूहिक वन हक्कांचाही विचार केला आहे. आपण इथे पशुपालकांच्या दृष्टीकोनातून सामूहिक हक्क काय आहेत हे पाहणार आहोत. जे पशुपालक त्यांच्या जनावरांना चराईसाठी ज्या जंगलात किंवा वनक्षेत्रात किंवा माळरानात गेली ७० वर्षे घेऊन जात आहेत त्यांना त्या जमिनीवर चराईला नेण्याचा सामूहिक हक्क आहे. सामूहिक हक्क त्याकरता जर दावा करायचा असेल त्याकरता एक कार्यपध्दत आहे. यासंबंधी अधिक माहिती हवी असेल तर आपण नॅशनल सेंटर फॉर अॅडव्होकसी स्टडीज, सेरेनिटी कॉम्प्लेक्स, रामनगर, बावधन रोड, पाषाण, पुणे २१ यांचेकडे संपर्क साधू शकता.

माहिती अधिकार शेतकऱ्यांसाठी

माहिती अधिकार अधिनियम २००५ नुसार माहिती मागवताना ती कशी मागवावी याबाबत योग्य ती दक्षता घेणे आवश्यक आहे. एकाच अर्जात शक्यतो खूप मुद्द्यांची माहिती मागू नये. त्यामुळे माहिती पुरवण्याचाही गोंधळ वाढण्याची शक्यता असते. हवी ती माहिती कोणत्या कालावधीची व त्याबाबतचे मुद्दे स्पष्ट लिहून मागावी. संदिग्ध मुद्दे लिहिल्यास उगीच पत्रव्यवहार वाढतो. (अतिरिक्त संचालक, माहिती अधिकार कक्ष, यशदा यांच्या अँग्रोवन, १० फेब्रुवारी २०१० च्या अंकात माहिती कशी मागावी, अर्ज व माहितीचे शुल्क, माहिती किती दिवसात मिळते आदी बाबींची माहिती या लेखात दिली आहे.)'

अंतरातील घडामोडी

१. अंतराच्या कार्यकर्त्या संगीता व स्मिता यांचे बाएफ मित्र या संस्थेकरता हरणखुरी, शहादा येथे परसदारातील कोंबडीपालन या विषयावर १२ ते १४ एप्रिल २०१० च्या दरम्यान प्रशिक्षण
२. स्वीस कॉलेज ऑफ अॅग्रिकल्चरचे फेलिक्स बाकमन यांची ८ ते १२ एप्रिल दरम्यान अंतराला भेट
३. अंतराचे डॉ. सचिन हगवणे व राजन कुलये यांचे लोकपंचायत संस्था, संगमनेर येथील लोकांना ३ ते ५ मे २०१० दरम्यान लसीकरणासंबंधीचे प्रशिक्षण
४. दि. २२ एप्रिल २०१० रोजी डॉ. नित्या घोटगे, संचालिका यांचे भारतीय विद्यापीठातील

१०वीच्या विद्यार्थ्यांना भारतातील जैविक विविधतेबद्दलची माहिती देणारे भाषण

५. मे २०१०पासून अहमदनगर जिल्ह्यातल्या मेंढपाळांबरोबर अंतराचे काम सुरु
६. ३-४ जून २०१० ला डॉ. नित्या घोटगे यांचा अहमदाबाद येथे अनादी संस्थेने आयोजित केलेल्या 'लाईव्हलीहूड मेला' या कार्यशाळेत सहभाग
७. २४ जून २०१० रोजी अंतराने मेंढपाळांकरता आयोजित केलेल्या ओरिएंटेशन वर्कशॉप मध्ये कोथळे व अलंकापुरी (सोलापूर जिल्हा), पारनेर (अहमदनगर जिल्हा), जेजुरी (पुणे जिल्हा) येथील मेंढपाळांचा सहभाग. अंतराच्या कार्यक्रमांकरता चांगला प्रतिसाद

८. शेतकरी व पशुपालक यांच्याकरता अंतरा पुरवत असलेल्या एस.एम.एस. सेवेसंदर्भात २७ जून २०१०च्या इंडियन एक्सप्रेसमध्ये लेख
९. ११-१२ जून २०१०ला एनकॅस, पुणे येथे आयोजित केलेल्या फॉरेस्ट राईट्स अॅक्टसंबंधी माहिती देणाऱ्या कार्यक्रमात अंतराच्या पशुवैद्यकीय डॉक्टरांचा व कार्यकर्त्यांचा सहभाग.

तुमच्या पशुधनाचे आरोग्य तुमच्याच हाती...

महाराष्ट्रातील ग्रामीण भागातील पशुआरोग्यांतल्या उपचारपध्दतींचा अंतराने नुकताच एक अभ्यास पूर्ण केला आहे. बारकाईने केलेल्या ह्या अभ्यासात सातारा, सोलापूर, अहमदनगर व कोल्हापूर अशा चार जिल्ह्यांतून २०० मेंढपाळांचा सहभाग होता. गोळा केलेल्या माहितीवरून किती मेंढपाल व शेतकरी अंधश्रध्देवर आधारित उपचारांवर किंवा केमिस्टकडच्या औषधावर अवलंबून असतात हे पाहून आम्ही थक्क झालो.

एकीकडे खरोखरीच हानीकारक असणाऱ्या उपचारपध्दती अस्तित्वात आहेत. त्याची दोन उदाहरणे म्हणजे डरंगळणे या आजाराकरता शेपूट काळ्या मातीने ४ दिवस घट्ट आवळणे व डोळा येणे या आजाराकरता काचेचा चुरा करून लोण्यात मिसळून डोळ्यात घालणे. दुसरीकडे औषधाच्या दुकानात उपलब्ध असलेली हानीकारक औषधे मेंढपालक वापरतात ज्यामुळे वेगळ्याच समस्या निर्माण होतात. उदा. जंताकरता नीलवर्म नावाचे औषध पाजले तर त्यामुळे खरोखरीच गर्भपात होऊ शकतो. अशा तऱ्हेची औषधे ज्या जनावरांना दिली असतील त्यांच्यातले हानीकारक रासायनिक पदार्थ त्यांच्या उत्पादनात उतरतात व त्यापैकी काही माणसांच्या पोटात गेली तर त्यांचा अंश माणसांच्या शरीरात शिरून त्यामुळे काही नवीनच आजार किंवा गुंतागुंतीची परिस्थिती निर्माण होऊ शकते.

ह्याचबरोबर, चराई क्षेत्राच्या आसपास बरे करण्याची क्षमता असलेली अनेक गुणकारी

व स्वस्तातली वनस्पती औषधे उपलब्ध आहेत. ही औषधे जनावरांकरता हानीकारक नसतात व त्याचे इतर काही दुष्परिणामही होत नाहीत. तसेच त्यांच्या उत्पादनांचे सेवन केल्यामुळे माणसांना इजा पोहोचण्याची शक्यताही नाही. जनावरांच्या ज्या पारंपरिक व वनस्पती उपचारांची अंतराने चांचणी केली आहे व तपासून पाहिले आहेत त्यापैकी बरेच उपचार अंतराने पशुपालन, पशुआरोग्य व व्यवस्थापन या विषयावर प्रकाशित केलेल्या पुस्तकात दिले आहेत. अंतरा आयोजित करत असलेल्या प्रशिक्षण कार्यक्रमांत नेहमी होणाऱ्या आजारांकरिता वनस्पती औषधे कशी बनवायची ह्याचेही प्रशिक्षण दिले जाते.

डॉ. नित्या घोटगे

(संपादकीय पान १ वरून पुढे चालू...)

त्याकरता गोठे स्वच्छ ठेवणे, गोठ्यातले खड्डे बुजवणे, जितक्या वेळा शक्य असेल तेव्हा कीटकांचा उपद्रव होऊ नये याकरता गोठ्यात निरगुडी किंवा कडुनिंबाच्या पाल्याची धुरी देणे यासारखे सहज करता येण्यासारखे उपाय करायला विसरू नका.

तुम्हा सर्वांकरता हा पावसाळा भरपूर पाऊस व त्या अनुषंगाने चांगले पीक घेऊन येवो ही मनापासून शुभेच्छा!

डॉ. नित्या घोटगे
संचालिका, अंतरा, पुणे

इंजेक्शनच द्या असा आग्रह धरु नका...

सध्याच्या काळात बरेच पशुपालक आपले जनावर आजारी आहे असे समजताच सर्वप्रथम इंजेक्शन देण्याची घाई करतात. परंतु हे लक्षात ठेवले पाहिजे की कुठलेही इंजेक्शन जनावराला दिल्यानंतर त्या औषधाचा अंश त्याच्या शरीरात काही काळ असतो व त्या काळात ते औषध शरीरात सर्वत्र पसरलेले असते. औषधाचा अंश कमी होण्याच्या ह्या कालावधीला विड्रॉअल पिरीयड असे म्हणतात. ह्या कालावधीत जर दूध देणाऱ्या जनावरांचे (गाय, म्हैस, शेळी, मेंढी, डुकर, इ.) दूध किंवा मांस खाल्ले तर त्या औषधाचा काही अंश खाणाऱ्याच्या शरीरात उतरू शकतो व हळूहळू त्याचे दुष्परिणाम दिसायला लागतात. उदाहरणार्थ, डेक्टोमॅक्स इंजेक्शनचा अंश दुभत्या जनावरांमध्ये ५६ दिवस असतो व ह्या कालावधीत जो त्या जनावरांच्या दूधाचे सेवन करील त्याच्या शरीरावर औषधाचे दुष्परिणाम होऊ शकतात.

बरेच वेळा मेंढ्यांना बरे नसले तर मेंढपाळ एल.एस.एस., एल.डी.ओ., किंवा डॉक्टरना बोलावतात व मेंढ्यांना लवकर बरे वाटावे म्हणून इंजेक्शनच द्या असा आग्रह धरतात. अशा वेळी पशुपालकाचा आग्रह लक्षात घेऊन व त्याची मर्जी राखण्याकरता, डॉक्टर इंजेक्शनच्या रुपाने औषधे देतात मग ते फायद्याचे असो किंवा नसो. याचे एक उदाहरण म्हणजे, जेंटामायसीन हे प्रतिजैविक इंजेक्शन शेळ्यांकरता वापरण्यास मनाई आहे. परंतु डॉक्टरांकडे जर गरज असेल तेव्हा हे एकच प्रतिजैविक असेल

तर पशुपालकाच्या इच्छेसाठी ते हे इंजेक्शन देतात. दोन दिवसात फरक दिसला नाही तर पशुपालक दुसऱ्या डॉक्टरकडे जाऊन दुसऱ्या प्रकारचे इंजेक्शन घायला भाग पाडतात. ह्यामुळे, पशुपालकाचे जनावर प्रायोगिक तवावर बऱ्याच डॉक्टरांकडून तपासले जाते.

म्हणून, मुद्दाम सांगावेसे वाटते की ह्या गोष्टी लक्षात ठेवा - संसर्गजन्य आजार लसीकरणाने आटोक्यात येऊ शकतात. तसेच, पचनसंस्था, श्वसनसंस्था, इत्यादींशी निगडित असलेले आजार हे बहुतेक वेळा घरगुती उपचारांनी बरी होऊ शकतात. काही विशिष्ट रोगांकरताच इंजेक्शनची गरज असते. जनावर वरचेवर आजारी पडू नये याकरता गोठ्याची व आसपासच्या परिसराची स्वच्छता, स्वच्छ पिण्याचे पाणी अशासारख्या सोप्या गोष्टी कराव्यात हे उत्तम.

तात्पर्य काय तर डॉक्टरांनी साधे उपचार सांगितले तर ते जरूर करून घ्या. कारण नसताना इंजेक्शन देण्याचा मोह टाळा.

डॉ. पल्लवी कुरुंदकर

तुम्हाला माहित आहे का ?

खाद्य सुरक्षा कायदा (Food Safety Act) २००९ खाली, खाद्य पदार्थांमधली भेसळ लक्षपूर्वक तपासली जाणार आहे. घातकी व हानीकारक रसायने व औषधे फवारल्यामुळे जर ती खाद्य पदार्थात उतरली तर तो गुन्हा आहे. अशा तऱ्हेने दूषित झालेले खाद्य पदार्थ फेकून दिली जाण्याची खूप शक्यता आहे. जर तुम्ही तुमचे उत्पादन बाजारात विक्रीकरता आणणार असलात तर रासायनिक अंशांपासून तुमचे उत्पादन मुक्त आहे याची खबरदारी घ्या.

बुक-पोस्ट

प्रति,

अंतरा

एफ, लॅटाना गार्डन्स, एन.जी.ए. रस्ता,
बावधन, पुणे ४११ ०२१, महाराष्ट्र
दूरध्वनी : (२०) २२९५३५४६, २२९५३५४७
ईमेल : anthra.pune@gmail.com
वेबसाईट : www.anthra.org